

Koroški Slovenci in slovenska osamosvojitve

DANIJEL GRAFENAUER

Uvod

Nekdanji avstrijski zvezni kancler Wolfgang Schüssel je v predgovoru k preglednemu zborniku *Avstrija – Slovenija* iz leta 2002, ki je imel ambicijo oceniti odnose med sosednjima državama za nazaj in opredeliti odprte izzive za naprej, omenil odlično povezanost in sodelovanje Republike Slovenije in Republike Avstrije ter živahne bilateralne odnose od osamosvojitve Slovenije naprej. Pa vendar naj bi obstajala med prijateljskima državama določene »motnje« in nekatera odprta vprašanja, ki naj bi bila preprosto rešljiva (Schüssel 2002: 7 in 9). Takratni slovenski predsednik vlade Janez Drnovšek je neposredno izpostavil »slovensko manjšino« kot tisto dejstvo, ki določa, da je Avstrija za Slovenijo pomembna partnerica, ter bodočo integracijo Slovenije v evropske povezave (Schüssel 2002: 13–15 in 17–19). Takrat naj bi še veljala krilatica Janka Pleterskega, zgodovinarja in dobrega poznavalca koroško-avstrijsko-slovenske realnosti, da pot do srca Slovencev vodi preko obsega manjšinskih pravic, ki jih Avstrija namenja slovenski narodni skupnosti v Avstriji. Predsednika vlad sta torej jasno izpostavila interese svojih držav. Za razumevanje omenjenih ciljev politike obeh držav pa je potrebno nanizati nekaj zgodovinskih dejstev (Grafenauer 2017: 132–142).

Dediščina hladne vojne in odnosov med Jugoslavijo in Avstrijo je ob osamosvojitvi Slovenije predstavljala določeno breme, ki pa je bilo ob odločni podpori Avstrije slovenskim osamosvojitvenim težnjam potisnjeno na stran. Samostojna Slovenija in Avstrija sta začeli pisati medsebojne odnose na novo. Vsaj tako se je zdelo v letih 1991 in 1992. Ravno avstrijska podpora in še posebej prizadevanja takratnega zunanjega ministra Republike Avstrije, Aloisa Mocka, so ostala prebivalcem Slovenije v spominu, ko so mu ob njegovih obiskih države na sončni strani Alp ljudje na ulici izkazovali naklonjenost (Eichtinger in Wohnout 2012: 224–249).

Prispevek analizira vlogo, ki so jo imeli koroški Slovenci pri osamosvajanju Slovenije, ter vzpostavljanje odnosov in nove realnosti med Republiko Avstrijo in samostojno Republiko Slovenijo. Predstavljena je sinteza zgodovinskih bremen, ki so imela določeno vlogo pri odnosih in končno pri avstrijskem priznanju Republike Slovenije.

Zgodovina odnosov med narodoma in državama

Do razpada habsburške monarhije so bili koroški Slovenci del vseslovenskega političnega dogajanja. Odločilno so sooblikovali prvi slovenski politični program Zedinjene Slovenije leta 1848 in kasneje aktivno sodelovali z nemškim katoliškim konservativnim taborom, s čimer so hoteli v duhu enakopravnosti reševati svoje narodnostne probleme (Pleterski 1965: 29–58 in 170–171), celovška Mohorjeva družba pa je bila pol stoletja morda najpomembnejše slovensko kulturno žarišče. Po mnogih razočaranjih so na Koroškem organizirali mrežo društev in zadrug, ki so se integrirale v slovensko nacionalno mrežo s središčem v Ljubljani (Moritsch 2000: 15). Naposled so se leta 1890 organizirali v samostojnem *Katoliškem političnem in gospodarskem društvu za Slovence na Koroškem* in z udeležbo na I. katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani manifestativno pokazali, da se opredeljujejo kot sestavni del vseslovenskega političnega gibanja (Pleterski 1965: 253 in 263). Jeseni 1917 so koroški Slovenci aktivno sodelovali v deklaracijskem gibanju za ustanovitev države južnih Slovanov ter avgusta in septembra 1918 pri ustanavljanju Narodnega sveta v Ljubljani in njegovega pokrajinskega odseka v Celovcu (Stergar 1992: 296).

Po zmagi nacionalnega principa v Srednji in Vzhodni Evropi ter po »rešitvi Slovencev iz habsburške ječe narodov« leta 1918, kot je večina slovenskih intelektualcev takrat dojemala nekdanjo Avstro-Ogrsko, sta razvoj na novo definiranih avstrijsko-slovenskih (jugoslovanskih) odnosov bistveno ovirala kompleks razmejitvenih vprašanj in koroški plebiscit 10. oktobra 1920 (Grafenauer 2016: 1436–1441). Njegov rezultat in posledično izguba »Korotana kot zibelke slovenskega naroda« sta pomembno in usodno prispevala k izgradnji kolektivne zavesti Slovencev, ki je ta poraz doživljala kot nacionalno katastrofo, germanizacijske pritiske koroških deželnih oblasti na slovensko manjšinsko skupnost na Koroškem (Rahten 2020: 565–596) pa kot v nebo vpijočo krivico. Močno sporočilno vrednost, ki je kontekstualizirala in pomagala graditi kulturo spomina, so imele na obeh straneh plebiscitne proslave. K »motenju« dobrih odnosov med

novonastalima državama so po mnenju koroških deželnih oblasti pomembno prispevali koroški Slovenci – poplebiscitni pregnanci, ki so morali zaradi nemškonacionalnega pritiska iskati življenjsko eksistenco v takratni matični Sloveniji (Grafenauer 2021: 167–187). Koroški Slovenci so bili tako v zavesti takratnih prebivalcev jugoslovanske Slovenije predstavljeni kot bratje, ki se jim še ni uspelo otresti »tisočletne nemške nadvlade«, Avstrija pa kot po nacionalni usmeritvi nemška država. Zaradi zgodovinskih razlogov so bili »nemški« Avstrijci razglašeni za usodnega nasprotnika slovenskega naroda, kar je z napadom Hitlerjeve Nemčije na jugoslovansko Slovenijo in s pomembnim deležem Avstrijcev v okupacijskem režimu med drugo svetovno vojno doseglo svoj vrh. Po koncu druge svetovne vojne in leta 1955 sklenjeni Državni pogodbi o ponovni vzpostavitvi neodvisne in demokratske Avstrije (ADP) so odprava obvezne dvojezične šole na južnem Koroškem leta 1958, »vojna proti krajevnim napisom« (»Ortstafelsturm«) leta 1972 ter popis posebne vrste leta 1976 spet oživila nezaupanje (tudi »prastrah«) Slovencev na obeh straneh Karavank (Grafenauer 2020: 347–372; prim. tudi Klemenčič in Klemenčič 2010: 165–197). K temu odnosu so v avstro-ogrski monarhiji in kasneje svoje dodajali nekateri nemški misleci in pisci s svojim paternalizmom in pokroviteljskim pristopom k »problemom malega narodiča«, ki mu je namenjeno, »da živi in uspeva pod vplivom nemškega duha«. Družbena organizacija, oblast in kultura naj bi ostali privilegij Nemcev (Grdina 2004: 707–764). Če k temu prištejemo še nemško skrb za »ogrožene brate« na jugu, v mestih na Kranjskem, Štajerskem in Primorskem, ter posledice prve in druge svetovne vojne, ko so »nemško južno mejo ogrožali« Jugoslovani/Slovenci, dobimo v novejši čas prenesene številne travmatične zgodbe posameznikov, skupin ljudi in posledično družbe/nacije, ki v določenih položajih privrejo na plano z vso močjo (prim. Suppan 1983: 175–212; Suppan 2002: 47–80).

Še danes so prisotni stereotipi iz devetnajstega stoletja: nemško-avstrijski pogled vidi v Slovanih (tudi v Slovencih) ljudstvo hlapcev, kar morda sedaj izzveni v nezaupanju do svojih južnih sosedov, medtem ko se pri Slovencih to ujema z avtostereotipom o zatiranem ljudstvu s slavno zgodovino (slovenski karantanski knezi) in sovražnim odnosom do zatiralskih Nemcev/Avstrijcev (Štih 2012: 306–343). Negativna in celo sovražna slika Nemcev/Avstrijcev v Sloveniji in Slovencev/Jugoslovanov v Avstriji je posledica gledanja na zgodovino z nacionalnimi in nacionalističnimi očali. Evropa je še ujeta v predstave, ki so se razvile sredi devetnajstega stoletja, ko so se začele oblikovati moderne nacionalne države. A ta podoba se v zadnjem času spreminja: v ospredje se poleg zgodovine Slovencev postavlja

tudi zgodovina slovenskega ozemlja, ki je imelo in ima različne identitete. Slovenska tako oblikuje eno izmed njih (Bruckmüller 2002a: 31–33; prim. Bruckmüller 2002b: 41–47; Štih 2002: 45; Štih 2006: 25–47). Še vedno aktualen in potencialno brzanten element nastajanja in ohranjanja sovražnih heterostereotipov predstavlja ravnanje političnih elit obeh sosednjih držav z avtohtonimi, zgodovinsko zraslimi narodnimi oziroma jezikovnimi skupnostmi (Jesih 2004: 269–304).

»Nacionalno« gledanje na družbeno dogajanje v alpsko-jadranskem geografskem prostoru se je dodatno okrepilo v dvajsetem stoletju s posledicami obeh svetovnih vojn in se le počasi in s težavo umika v podzavest. Ob določenih »motnjah« v odnosu med sosednjima državama privrejo ta čustva na dan predvsem v obliki nezaupanja do naroda sosedja. Poseben in močan element predstavlja položaj in odnos Republike Avstrije do slovenske narodne skupnosti na Koroškem in avstrijskem Štajerskem. Zdi se, da to velja tudi obratno, saj Republika Slovenija na želje Republike Avstrije po vsakršnem priznanju in opredelitvi »nemške manjšine« kot avtohtone oz. tradicionalne narodne skupnosti ne zna jasno odgovoriti. Sicer je v zadnjem času prišlo do napredka, tako se vsaj zdi, ko je bila znotraj Ministrstva za kulturo leta 2020 in 2021 imenovana delovna skupina za stalni dialog s predstavniki nemško govoreče etnične skupine v Republiki Sloveniji, ki naj bi v dialogu skrbela, da se stvari na tem področju premaknejo naprej (Gradivo 2021).

Pri skoraj dvestoletnem procesu nastajanja države Slovenije proučevalci procesa ugotavljajo etnocentrično samorazumevanje, po nemškem in italijanskem zgledu, ter princip etničnega ozemlja, na katerem se je slovenski narod lahko emancipiral v gospodarja v lastni hiši. Čeprav je koroškoslovenski zgodovinar Andreas Moritsch leta 2002, ko je bila ideja o združenih Evropi in integraciji na vrhuncu, zapisal, da so nacionalne zgodovine in nacionalne države »modeli v opuščanju«, danes kaže, da ni tako. Za Slovenijo že lahko zapišemo, da so jo predsodki in razumevanje nacije oblikovali tako, da je predvsem v avstrijskih Nemcih in Italijanih videla svoje nasprotnike/sovražnike, ki so neposredno posegali v oba konstitutivna elementa slovenskega naroda, v slovenski etnični prostor in slovenski jezik. V tem nasprotovanju oz. boju so se Slovenci v stari Avstriji emancipirali in končno po letu 1991 postali nacija. Čeprav se je, kot zapiše Moritsch, ta boj zmagoslavno končal, je občutek manjvrednosti, ki so ga Slovenci skozi stoletja doživljali, še vedno globoko zasidran. Danes so sicer te zgodovinske podobe do določene mere že podvržene relativizaciji, še vedno pa so prisotne v slovenski nacionalni ideologiji. Povsem

razumljivo je, da imamo Slovenci s tem večje težave kot drugi, saj polno suverenost lastne države uživamo šele dobrih trideset let. Podobne težave imajo tudi v Avstriji, saj je avstrijska nacija ena najmlajših v Evropi. Nastala je v procesu emancipacije od nemške preteklosti, sam proces pa še ni popolnoma zaključen (prim. Moritsch 2000: 9–24; Moritsch 2002: 81–88; Stourzh 1990: 101–109).

Avstrija in njena vloga pri osamosvajanju Slovenije ter vprašanje notifikacije nasledstva Državne pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije

Vpliv Socialistične republike Slovenije na oblikovanje in izvajanje politike Jugoslavije do Avstrije je bil v obdobju med 1945 in 1991 marsikdaj pomemben in občasno celo odločilen. Določen vpliv je imela politična elita jugoslovanske Slovenije celo med obema svetovnima vojnama (Stumfohl 2005: 91–102). Še posebej v času osamosvajanja Slovenije je veljalo, da je vključenost Slovenije v takratno Jugoslavijo neugodna, še posebej je to veljalo za raven zaščite in zagotavljanja vsestranskega razvoja naših manjšin v sosednih državah. To vprašanje sicer takoj odpira problem odnosov med obema državama po letu 1991, odpira vprašanje dolgoročne vizije Republike Slovenije (RS) do Republike Avstrije ter končno vprašanje notifikacije nasledstva RS po Jugoslaviji kot sopodpisnici Državne pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije (DPONDA oz. ADP). Dober poznavalec odnosov med obema državama, diplomat Matjaž Jančar, je leta 1996 zapisal in domneval, da bo pomembna cezura v bilateralnih odnosih vstop Slovenije v Evropsko unijo, »ki naj bi odpravil marsikatero strahove in prepihal marsikatero cesarsko-kraljeve hodnike in lipicanske štale« (Jančar 1996: 52).

Da bo bodoča »kompatibilnost gospodarskega in političnega sistema« v Sloveniji z avstrijskim političnim sistemom ponudila boljše možnosti za bilateralne in multilateralne odnose vseh vrst ter »razveseljive priložnosti« za ljudi na obeh straneh meje, je novembra 1990 razmišljal tudi Janko Pleterski (gl. Pleterski 2000: 237–241).

Manjšinsko vprašanje oz. (ne)uresničevanje manjšinskih pravic koroških Slovencev je tematika, ki zanima slovensko in avstrijsko strokovno javnost ter je latentna tema slovenske zunanje politike. V dobrih treh desetletjih po osamosvojitvi Slovenije se je razvila praksa, da Republika Slovenija nastopa kot zaščitnica interesov slovenske narodne skupnosti na avstrijskem

Koroškem in Štajerskem in njunih v 7. členu ADP in drugih zakonih, konvencijah in listinah zagotovljenih pravic. Nastopa torej kot dejanska dedinja položaja, ki ga je imela Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ), sopodpisnica oz. pridružena sila ADP. Ernest Petrič to utemeljuje tako: »V dialogu z Avstrijo glede manjšinske problematike slovenska zunanja politika ravna v skladu s stališčem, da ker je ena od pravnih naslednic bivše SFRJ in edina, ki ima glede slovenske manjšine na Koroškem in Štajerskem stvarni in pravni interes, je Slovenija dejanska in pravna zaščitnica pravic iz 7. člena Avstrijske državne pogodbe. Avstrija to tacitu consensu (s tihim soglašanjem) sprejema in Sloveniji zavzemanja za uresničevanje pravic manjšine iz člena 7 Avstrijske državne pogodbe ne oporeka.« Petrič predvideva, da bi avstrijsko oporekanje vloge in statusa države zaščitnice slovenske manjšine v Avstriji Sloveniji neizogibno vodilo v spor med državama o nasledstvu Slovenije v ADP ter imelo negativen vpliv na politične in lahko tudi druge odnose med državama (Petrič 2010: 164; Grafenauer in Jesih 2008: 8–9). Da je potrebno ta *gentlemen's agreement* vzdrževati pri življenju, češ da je Slovenija, ne glede na pravno nedorečenost, dejanska upravičenka nasledstva po nekdanji Jugoslaviji, Petrič zapiše tudi v svojih spominih (Petrič 2018: 404 in dalje).

Da je (ne)notifikacija slovenskega nasledstva ADP po SFRJ nekakšna nevrvalgična točka odnosov med obema državama, kažejo tudi pobude civilne družbe že vse od leta 2012. Od aprila 2012 dalje namreč široko in izredno barvito Zavezništvo za notifikacijo ADP vsakokratni vladi RS in poslanskim skupinam Državnega zbora RS približno vsako četrletje vztrajno vlaga pisne pobude za ureditev slovenskega nasledstvenega statusa pridružene sile ADP. Omenjeno zavezništvo, ki šteje danes že več kot 250.000 članov in 90 civilnodružbenih organizacij, je nazadnje pozvalo odločilne inštitucije v RS k notifikaciji nasledstva ADP 23. septembra 2020, z že devetnajstim pozivom po vrsti. Maja 2015 je medijski prodor uspel predvsem skupini 133 javnih osebnosti, s prvopodpisanimima pravnikoma Francetom Bučarjem in Ivanom Kristanom. Ker je poziv, ki mu je sledila vrsta pogovorov, strokovnih posvetov in objav, po petih letih ostal brez ustreznega odgovora, je jeseni 2020 nekoliko spremenjena in popolnena skupina s prvopodpisanimi Ivanom Kristanom in Nikom Tošem v pričakovanju načrtovanih srečanj visokih predstavnikov obeh sosednjih prijateljskih držav ob 100. obletnici koroškega plebiscita in pobudi avstrijskega parlamenta za priznanje nemške narodne manjšine v Sloveniji ponovno poslala poziv Državnemu zboru RS za notifikacijo nasledstva ADP. Tudi sedaj se ni zgodilo nič. Velja dodati, da so mnogi individualni podpisniki

obeh zadnje navedenih pozivov hkrati v vodstvu osrednjih slovenskih institucij in drugih organizacij ter nekdanji ali aktualni nosilci odgovornih družbenih funkcij (Stergar 2020: 170–171).

Wolfgang Petritsch, ugleden avstrijski diplomat, je v intervjuju ob trideseti obletnici samostojne Slovenije omenil razmišljanje, ki ni tako redko, da je bil konflikt med narodnima skupnostima na Koroškem v veliki meri povezan s prejšnjo državno tvorbo, v kateri so živeli Slovenci – torej Jugoslavijo. Zapiše, »da so bolj smiselno politiko med hladno vojno med Beogradom in Dunajem, vse do razpada Jugoslavije onemogočali nacionalno sovraštvo, razizem in protikomunistične težnje. Z napadom vojske na lastne državljane je Jugoslavija dokončno propadla, to pa je v Avstriji, zlasti na Koroškem, privedlo do velikih sprememb. Naenkrat so vsi govorili o dobri soseščini in dialogu.« (Petritsch 2021: 6–7).

Takratni avstrijski socialdemokratski kancler Franz Vranitzky je pred prvimi demokratičnimi volitvami v Sloveniji v začetku aprila 1990 še močno podpiral enovitost SFRJ in reformne poskuse takratnega zveznega jugoslovanskega vodstva, medtem ko je avstrijski zunanji minister Alois Mock, predsednik Avstrijske ljudske stranke (ÖVP), kljub uporabi diplomatskega jezika »poudaril naklonjenost novim demokratičnim silam v Sloveniji in podprl preurejanje Jugoslavije oziroma novo opredelitev odnosov med jugoslovanskimi narodi« (Stergar 2005: 37).

V začetku marca 1991 se je razvpiti koroški deželni glavar (sicer vodja takratne opozicijske svobodnjaške stranke FPÖ) Jörg Haider po pogovorih v Zagrebu in nato v dunajskem parlamentu javno zavzel za samostojnost Slovenije in Hrvaške ter kritiziral mlačnost avstrijske zvezne vlade, medtem ko je v istem času kancler Vranitzky ob srečanju z zveznim jugoslovanskim premierjem Antejem Markovićem na avstrijskem Gradiščanskem še zagotavljal, da »uradni partner avstrijski vladi ostaja jugoslovanska zvezna vlada« in s tem demantiral lastnega državnega sekretarja za evropske integracije Petra Jankowitscha, ki je izjavil, »da bi evropske ustanove morale ponuditi pomoč Jugoslaviji v njenem procesu razdruževanja«. Sredi marca 1991 je ob obisku na Dunaju predsedniku predsedstva RS Milanu Kučanu avstrijski zunanji minister Mock izjavil, da podpira »načelo samoodločbe narodov in načela demokratizacije. Slovenska pot v prihodnost je seveda stvar slovenskega naroda, mi pa bomo dobri sosedje... Če bo razplet dogodkov zahteval osamosvojitve, bo to novo dejstvo, Avstrija pa bo reagirala v skladu z novimi dejstvi in okoliščinami« (Stergar 2005: 37).

Kmalu zatem, prvega junija 1991, je potekala slovesna otvoritev predora Karavanke, ki so ga začeli graditi leta 1986. Trak so z velikanskimi

škarjami prerezali takratni vodilni politiki, pred vhodom v tunel sta se prisrčno pozdravila predsednik izvršnega sveta Slovenije Lojze Peterle in namestnik koroškega deželnega glavarja Christof Zernatto, saj se dogodka zvezni avstrijski politiki namenoma niso udeležili, da ne bi zaostrovali odnosov z Beogradom. Na slovenski strani je predor po kratkem nagovoru blagoslovil ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar. Za dobro razpoloženje je skrbela jeseniška godba na pihala. Na otvoritvi tunela se je zbrala nekajtisočglava množica, ki je na ta način pozdravila dokončanje največjega cestnega podviga v Sloveniji dotlej (Pernel 2018). Avstrijski kancler Vranitzky in jugoslovanski ministrski predsednik Marković sta se na Brdu pri Kranju srečala nekaj dni kasneje in poudarila pomen predora za prometne, gospodarske in človeške tokove znotraj Evrope (prim. Malle 2012: 298).

Na slovesnosti ob razglasitvi slovenske državne samostojnosti 25. junija 1991 v Ljubljani predstavnikov avstrijske zvezne vlade ni bilo, bil pa je pravkar novo izvoljeni koroški deželni glavar Christof Zernatto (ÖVP), ki je v svojem nastopnem govoru dejal: »Podpiramo samostojno pot nove slovenske države in si želimo dobro sosedstvo z njo. Na Dunaju se bom zavzel, da bo tudi Avstrija sledila Koroški in priznala novo slovensko državo.« (Stergar 2005: 37–38)

Zunanji minister Mock je v času vojne za Slovenijo tesno sodeloval s slovenskim zunanjim ministrom Dimitrijem Ruplom, njegov reden sogovornik pa je bil tudi koroški Slovenec Karel Smolle (prim. Dober večer 2017), nekdanji zunanjepolitični predstavnik Zelenih v dunajskem državnem zboru, ki je bil od oktobra 1990 vodja slovenskega predstavništva na Dunaju. Smolle, ki je bil med desetdnevno vojno nastanjen tudi v ljubljanskem hotelu Slon, je pogosto klical v ministrov kabinet. Julija 1991 se je Mock v izjavi pred državnim zborom na Dunaju izrekel za priznanje Slovenije in Hrvaške, čemur je nasprotoval zvezni kancler Vranitzky. Po več mesecih razmišljanj in tehtanj, mestoma burnih, glede priznanja samostojnosti (prim. Eichtinger in Wohnout 2012: 242), so se ta končala, ko je Avstrija 15. januarja 1992 naredila dolgo pričakovan korak in priznala Slovenijo in Hrvaško. Mock si je pridobil v Sloveniji in na Hrvaškem številne simpatije in tako so ga 18. januarja 1992 v Zagrebu in Ljubljani prisrčno sprejeli (prim. Eichtinger in Wohnout 2012: 238–243).

Razvoj dogodkov in pomoč avstrijskih in koroških oblasti ter v pretežni meri posameznikov slovenske narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem so bili pomembni in so predstavljali močno solidarnostno gesto. Znano je, da je Avstrija sledila nemškemu in vatikanskemu zgledu v prizadevanjih RS

za dosego polnega mednarodnega priznanja. Sicer je bila šele devetnajsta država, ki je priznala samostojno Slovenijo.

Že kaj kmalu pa so se pojavila vprašanja o ceni tega priznanja brez odgovora ter o posebnih avstrijskih interesih v ozadju diplomatskega priznanja in drugih ukrepov ob vzpostavljanju slovensko-avstrijskih bilateralnih odnosov. Mislim predvsem na nedorečeno vprašanje notifikacije nasledstva ADP, kjer je RS pred leti že napovedovala notifikacijo, pa se nato ni zgodilo nič. S tem je povezana vloga Slovenije kot zaščitnice slovenske manjšine. Posebno vprašanje, ki vedno bolj prihaja v ospredje, je tudi vprašanje t. i. nemško govoreče etnične skupine prebivalcev v Sloveniji, kot jo slovenska stran v Sporazumu o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti iz leta 2001 označuje. Vprašanje ureditve statusa nemško govorečih prebivalcev RS je avstrijska stran uradno postavila leta 1992, leto po osamosvojitvi Slovenije. Ob tem (12. 6. 1992) je izročila Sloveniji Memorandum o »nemško govoreči narodnostni skupini v RS«. Zanimivo je, da pred tem v vsej zgodovini po drugi svetovni vojni Avstrija tega vprašanja v odnosu do Jugoslavije ni načela. Z izročitvijo prej omenjenega memoranduma Avstrije Sloveniji je postalo manjšinsko vprašanje o nemško govoreči skupnosti v RS bolj ali manj stalnica v bilateralnih odnosih, saj ga avstrijska stran uvršča v širši strateški odnos do Slovenije (Grafenauer 2014: 95–126).

Ali so takšnemu naklonjenemu odnosu avstrijske Koroške in Avstrije botrovali tudi znani »Urangst« ali prastrah pred komunistično Jugoslavijo in kalkulacije z demokratično in šibkejšo samostojno Slovenijo ter s tem s ponovnim odpiranjem vrat do Jadrana in ekonomski interesi, ne bom ugibal. Vsekakor velja opomniti, da je Jugoslavija Avstriji in predvsem deželnim oblastem v Celovcu zbujala nelagodje, saj so nacionalistične organizacije na Koroškem venomer opozarjale, da Jugoslavija z enim očesom še vedno pogleduje čez Karavanke. Vzrok za to naj bi bile slovenska narodna skupnost in menda še vedno tleče želje jugoslovansko-slovenske strani po koroški zemlji.

Kako pomembno je gospodarsko, kulturno in turistično sosodstvo Avstrije in Slovenije trideset let kasneje, naj ponazorim z naslednjim dejstvi. Okoli 25.000 dnevni delovnih migrantov iz Slovenije v obmejnem prostoru na Koroškem in na Štajerskem je pomemben steber mnogih avstrijskih podjetij. Zelo pomembno delo opravljajo tudi slovenske medicinske sestre, negovalke v domovih za ostarele in negovalke v 24-urni oskrbi, pa tudi okoli tisoč strokovnjakov iz Slovenije, ki vsak dan opravljajo svoje storitve v Avstriji. V Sloveniji je danes več kot tisoč podjetij z udeležbo avstrijskega kapitala, od tega vsaj 760 podjetij z večinskim avstrijskim kapitalom. Precej

Avstrijcev in Slovencev iz Avstrije dela prav tako v Sloveniji, predvsem Ljubljani, v storitvenem sektorju (bančni uslužbenci, davčni svetovalci, itd.). Slovenija ima pomembno vlogo za avstrijsko izvozno gospodarstvo in je po uvozu avstrijskega blaga in storitev na prebivalca s 1.700 evri vodilna med državami sveta. Kljub le dvema milijonoma prebivalcev je Slovenija 11. najpomembnejše zunanjetrgovinsko tržišče Avstrije, medtem ko je Avstrija slovenski četrti največji trgovinski partner. Avstrija je med članicami Evropske unije najpomembnejši odjemalec slovenskih proizvodov. Gledano na prebivalca je Slovenija za Avstrijo pomembnejši partner kot npr. Japonska ali Skandinavija. Zato so omejitveni ukrepi in restrikcije med pandemijo Covid-19 močno vplivali na slovensko narodno skupnost na Koroškem na številnih področjih (Grafenauer in Jesih 2021: 115–145).

Koroški Slovenci pomagajo v prizadevanjih za osamosvojitve Slovenije

Struktura prebivalstva današnjega slovenskega etničnega ozemlja, ki sega v vse štiri sosednje države, je rezultat zgodovinskega razvoja. Na območjih avtohtone poselitve slovenskih manjšin v sosednjih državah manjšinske skupnosti ves čas številčno nazadujejo – v prvi vrsti zaradi asimilacije, deloma pa tudi zaradi odseljevanja iz podeželskih in obmejnih območij. Na avstrijskem Koroškem je urbanizacija in suburbanizacija spremenila tradicionalni poselitveni koncept slovenske narodne manjšine iz prevladujočega kmečkega in podeželskega v neagrarnega. To tranzicijo je manjšina plačala z visoko stopnjo statistične in dejanske asimilacije. Znatno del manjšine zaradi delovnih mest živi v mestih, daleč od izvornih območij poselitve (Zupančič 2000: 31). Glavnina avtohtone slovenske narodne skupnosti v Republiki Avstriji živi v južnih predelih zvezne dežele Koroške. Manjši del avtohtone slovenske narodne skupnosti živi tudi v zvezni deželi Štajerski. Slovencev na Koroškem je po ocenah strokovnjakov med 30 in 40 tisoč (prim. Stergar 2003: 31; Reiterer 2000: 340–362), avtohtonih Slovencev v zvezni deželi Štajerski pa okoli 1.500. Nekateri slovenski in avstrijski raziskovalci ocenjujejo, da je Slovencev v Avstriji nekaj deset tisoč več, med 40 in 60 tisoč (prim. Grafenauer 2010: 24–53).

Zaradi tesnih zgodovinskih, geografskih, kulturnih, gospodarskih in prometnih povezav avstrijske Koroške s Slovenijo ter zaradi sorodstvenih vezi koroških Slovencev s prebivalci Slovenije so na avstrijskem Koroškem in Štajerskem ter na Dunaju zelo zavzeto spremljali procese

demokratizacije, državnega osamosvajanja in slovenske osamosvojitvene vojne. Stopnja aktivne podpore je bila v različnih časovnih obdobjih različna. Podporam koroških Slovencev demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije lahko sledimo v *Našem tedniku* že od poletja 1988, od začetka sodnega »procesa proti četverici« na vojaškem sodišču, kjer sta predvsem novinarja Janko Kulmesch in Franc Wakounig, pa tudi Jože Wakounig in nekateri drugi opozarjali, da razvoj dogodkov v Sloveniji koroškim Slovincem »ne more in ne sme biti deveta briga« (Kulmesch 1988: 2). Uredništvo *Našega tednika* je s Solidarnostno izjavo opozorilo na uveljavljanje pravic v smislu demokratične družbe (Solidarnostna izjava 1988: 2–3). To se je nadaljevalo v naslednjih mesecih, kjer so se v podporo demokratizaciji oglasili tudi koroškoslovenski literarni ustvarjalci (Stergar 2005: 38). Ob zaključku »procesa proti četverici« so na solidarnostno zborovanje v Celovcu povabili slovenski mediji in slovenske mladinske organizacije na avstrijskem Koroškem, kjer sta Slovence na Koroškem z delovanjem Odbora za varstvo človekovih pravic 18. novembra 1988 seznanila njuna predstavnika, Igor Bavčar in Lojze Peterle (Kumer 1988: 1–3). Septembra 1989 so koroški Slovenci pozdravili ustavne spremembe v Sloveniji. Nekateri od njih so sodelovali na predvolilnih zborovanjih novih slovenskih političnih strank spomladi 1990, predstavniki osrednjih organizacij pa so bili 23. in 26. decembra 1990 prisotni pri razglasitvi rezultatov plebiscita o slovenski državni suverenosti (Stergar 2005: 38).

Dodajmo še zanimivo podrobnost: 23. decembra 1990, na večer plebiscita, je skupina koroških Slovencev v Cankarjev dom, kjer so se zbrali slovenski politiki, simbolno prinesla repliko knežjega kamna in sporočila: »Z najlepšimi željami Sloveniji se veselimo uspešnega izida zgodovinskega plebiscita«. Tako je »simbolno predala zgodovinsko slovensko državnost iz svojih rok v roke slovenske države Republike Slovenije« (Smolle 2021).

Posebej lahko zapišemo, da so bili bralci obeh manjšinskih tednikov (*Naš tednik* in *Slovenski vestnik*) dobro obveščeni o političnem položaju v takratni Jugoslaviji. Bili so poučeni o vzrokih za razhajanje narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Ena izmed osrednjih točk obeh tednikov je bilo tudi poročanje o stališču novonastalih političnih strank v SR Sloveniji do koroških Slovencev oz. o njihovem stališču do določil sedmega člena ADP. Tukaj se obe krovni politični organizaciji koroških Slovencev nista razlikovali (Malle 2012: 291–316).

Ne gre nasprotovati Janezu Stergarju, ko zapiše, »da se je z družbenimi premenami v Sloveniji brez večjih rezerv in zelo zgodaj identificiral tedanji krščansko-demokratski ali 'desni' del slovenske manjšine na Koroškem«

– Narodni svet koroških Slovencev (NSKS).« Zaradi osebnih in ideoloških povezav s tedanjim predsednikom slovenske Demosove vlade Lojzetom Peterletom sta koroška Slovenca Karel Smolle in Borut Sommeregger odpirala in pripravljala različne poti do avstrijskih politikov ter postavljala zametke slovenske diplomatske mreže v Avstriji, njun rojak Peter Millonig pa v Združenih državah Amerike (ZDA). Posebej Karel Smolle, predsednik Koroške enotne liste, edine samostojne politične stranke Slovencev v Avstriji, tudi predsednik NSKS ter med letoma 1986 in 1990 zvezni poslanec na Dunaju iz vrst Zelene alternative, se je že na začetku navdušil nad slovensko politično pomladjo (npr. v pripravah na prve večstrankarske volitve v Sloveniji 6. aprila 1990 je redno nastopal na predvolilnih zborovanjih Demosa). Po zmagi Demosa se mu je predsednik vlade Peterle ob obisku slovenskih organizacij marca 1991 tudi posebej zahvalil (Pan 2011: 34–35). Poleg omenjenih predstavnikov koroške desnice (na od januarja do marca 1990 trajajočih predvolilnih zborovanjih Demosa sodelujeta tudi Reginald Vospernik, nekdanji predsednik NSKS, ravnatelj Slovenske gimnazije v Celovcu, in Janko Zerzer, predsednik Krščanske kulturne zveze (KKZ)) so nekajkrat sodelovali tudi predstavniki koroške »levice« (npr. Feliks Wieser, Marjan Sturm, oba predsednika Zveze slovenskih organizacij (ZSO)). Ti so se povsem poistovetili s cilji slovenske osamosvojitve šele po objavi rezultatov decembrskega plebiscita, ki so ji, kot rečeno, prisostvovali v Cankarjevem domu. Od takrat dalje so se na Dunaju in v evropskih krogih večinoma brezpogojno zavzemali za osamosvojitev Slovenije (prim. Stergar 2005: 38).

Smolle je po zaključku poslanskega mandata oktobra 1990 postal pooblaščen zastopnik slovenske vlade za Republiko Avstrijo in pobudnik ustanovitve Urada slovenske vlade na Dunaju, včasih imenovanega tudi Biro oz. Predstavništvo (prim. Smolle 2011: 156–170; Pan 2011: 38–39), ene najpomembnejših komunikacijskih točk, preko katere je Slovenija zlasti med »desetdnevno vojno« seznanjala svet z dogodki na svojem ozemlju (prim. Klemenčič 2017: 731–742). Še pred tem je pripravil prvi uradni obisk demokratično izvoljenih slovenskih parlamentarcev v dunajskem parlamentu (26. in 27. junija 1990) s predsednikom Skupščine Republike Slovenije dr. Bučarjem na čelu. Organiziral in pripravil je tudi prvo poluradno srečanje Peterle/Rupel/Mock 13. julija 1990 v Celovcu (Karel Smolle, izjava avtorju prispevka 26. 4. 2022).

Za to mesto je bil Smolle še posebej primeren, saj je bil, kot že omenjeno, izkušen zvezni poslanec, imel pa je tudi veliko poznanstev po vsej Evropi, zlasti dobre povezave s tedanjim avstrijskim zunanjim ministrom in osebnim prijateljem Mockom, na katerega je imel, po lastnih besedah,

velik vpliv. Smolle je Mocku redno poročal in mu predstavljal »slovensko perspektivo«, Mock pa naj bi nato poročal ostalim evropskim zunanjim ministrom. Smolle je imel tesne vezi tudi na ameriškem veleposlaništvu na Dunaju, kjer so mu dodelili celo vojaškega atašeja, da ga je redno obveščal o novostih v Sloveniji in jih tudi komentiral. Spadal je med redke, posebej pomembne posameznike, ki so v drugih državah imeli formalno funkcijo ter so lahko nastopali tudi kot institucionalni sogovorniki.⁸³

Urad Vlade Republike Slovenije na Dunaju se je sprva nahajal v Centru avstrijskih narodnosti na naslovu Teinfaltstrasse 4 v prvem dunajskem okraju. Že od aprila 1990 dalje so sodelavci Centra (Hubert Mikel, Sonja Sturm) na različne načine promovirali Slovenijo in njene politične cilje. Januarja 1991 se je Urad preselil v hišo arhitekta Maksa Fabianija na Plankengasse. Tedaj je že deloval s stalnimi sodelavci dr. Borutom Sommereggerjem (stiki z javnimi mediji) ter tajnicama Zdenko Vadnal in Barbaro Hočevnar-Balon. Urad na Dunaju je tako nudil priložnost, da so takratne slovenske oblasti lahko posredovale informacije številnim evropskim in mednarodnim predstavnikom. Pri povezovanju velja omeniti tudi delo Urada pri konkretnih akcijah, npr. umikanju letal Adrie Airways, vzpostavitvi tehnično neodvisnih telefonskih linij in zvez iz in v Slovenijo, zbiranju denarja itd. (prav tam). Dimitrij Rupel se je spominjal pomoči Avstrije pri poletih vladnega letala, ki je določen čas vzletalo in pristajalo na letališču pri Celovcu (Rupel 2011: 96–113). Marca 1991 se je Urad preselil v hišo Knafljeve ustanove na Seilerstätte 2. Cilj delovanje urada je bil vseskozi posredovanje kvalitetnih in verodostojnih informacij mednarodni javnosti na Dunaju (Karel Smolle, izjava avtorju prispevka 26. 4. 2022).

Zelo intenzivna je bila dejavnost koroških Slovencev med »desetdnevno vojno«. Poleg številnih solidarnostnih, protestnih izjav, resolucij ter pisem (prim. Solidarnostno pismo 1991) so v Celovcu in na Dunaju pripravili več

⁸³ O veliki aktivnosti in uspešnosti urada na Dunaju, ki so ga poleg Smolleta sestavljali še trije sodelavci, pričajo številni delovni pogovori z avstrijskim predsednikom vlade, ministri in deželnimi glavarji ter drugimi avstrijskimi predstavniki oblasti, visokimi uradniki, s poslanci avstrijskega parlamenta in z uslužbenci veleposlaništev ter s predstavniki avstrijskega kapitala, župani, itd. Teh sestankov se je v tistem obdobju nabralo kar 421. Redno so se srečevali s takratno slovensko vlado in poslanci. Slovenski predstavniki so imeli tako možnost neposrednega dostopa do izkušenj avstrijskih kolegov. Aktivnost se je kazala tudi v pogostejšem poročanju avstrijskih časopisov o Sloveniji. *Karel Smolle. Rojaki za samostojno Slovenijo*, dostopno na: <https://slovinci.si/karel-smolle-2/>, pridobljeno: 14. 11. 2021 in Intervju pisca tega prispevka s Karlom Smollejem, 26. aprila 2022.

zborovanj (Lukan 1991: 1–2). Do konca leta 1991 so se nato vrstile akcije za zbiranje materialne in denarne pomoči za odpravo posledic vojne v Sloveniji, predvsem pa akcije za mednarodno priznanje Slovenije (M. in V. Klemenčič 2010: 393–398).

Po uspešni osamosvojitvi Slovenije in imenovanju poklicne slovenske veleposlanice na Dunaju je Smolle leta 1992 postal častni konzul Republike Slovenije v avstrijski deželi Koroški. V nadaljnji karieri je bil v letih 1998–1999 zopet avstrijski poslanec, takrat na listi Liberalnega foruma, ki je sodeloval z Enotno listo, zbirno stranko slovenske narodne skupnosti na Koroškem, ter predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev (prav tam: 440–458).

Prav tako so na drugem, levem ideološkem polu koroških Slovencev prepoznali propad jugoslovanske družbe enakopravnih narodov in narodnosti ter si prizadevali za pomoč mladi slovenski državi in demokraciji ter napadeni državi. Pomagali so preko svojih organizacij (ZSO), osebno, preko medijev in različnih civilnih združenj ter strankarskih povezav, ki so segale k socialdemokratom v avstrijski parlament in vlado (prim. Darujte za žrtve vojaške agresije 1991). Za nekaj časa so stopila v ozadje tudi tradicionalna idejna, osebna ter prestižna nasprotja med ideološkima skupinama znotraj slovenske manjšine (prim. Stergar 2005: 37–56).

Koroški Slovenci so nastajajoči slovenski državi pomagali tudi materialno. Koroška enotna lista, zbirna stranka slovenske manjšine v Avstriji, je pred volitvami odprla poseben račun za finančno pomoč Demosu. Zbiranje pomoči se je nadaljevalo tudi po vojni v Sloveniji. Za pomoč je deset slovenskih organizacij s Koroške odprlo poseben konto »Pomoč Sloveniji«, na katerem je bilo do 17. septembra 1991 zbranih 870.285 šilingov (okoli 65.000 EUR). Omeniti velja tudi pobudo slovenskih študentov med vojno za Slovenijo na Dunaju, ko so 28. in 30. junija ter 1. in 4. julija protestirali pred jugoslovanskim konzulatom na Dunaju, med 2. in 8. julijem pa so zbirali podpise za ustavitev nasilja ter priznanje RS. Zbrali so okoli 5000 podpisov (M. in V. Klemenčič 2010: 397).

Obe krovni politični organizaciji sta v času demokratizacije in osamosvojitvenega procesa sodelovali s slovenskimi politiki in pomagali reševati aktualna pereča vprašanja. Veliko vlogo so imeli posamezniki (prim. Pan 2011: 37). Lojze Dolinar, nekdanji član deželnega vodstva stranke Ekipa Koroška (Team Kärnten) ter član predsedstva SKS (Skupnosti koroških Slovencev in Slovenk), ene izmed treh krovnih političnih organizacij koroških Slovencev in nekdanji podžupan mesta Celovec, je ocenjeval čas osamosvojitve Slovenije kot čas mnogih aktivnosti številnih posameznikov.

Sam se je angažiral preko Svetovnega slovenskega kongresa (SSK). Z Vinikom Ošlakom sta idejo SSK promovirala na različne načine, v času volitev aprila 1990 pa je sprožil zbiralno akcijo za Demosove stranke. Med vojno je s svojimi zvezami na Dunaju aktivno sodeloval pri zagotavljanju pomoči Sloveniji (izjava Lojzeta Dolinarja avtorju prispevka 8. 11. 2021). Bernard Sadovnik, zdajšnji predsednik SKS in župan občine Globasnica, je sodeloval pri pomoči. Tedaj so prišle do izraza človeške vezi. NSKS je pomagal družinam, ki so pribežale na Koroško, priskrbeli so jim prebivališče in hrano. Pomagali so voznikom tovornjakov in policistom, ki so bili blokirani na mejnem prehodu v Labodu. Jugoslovanska vojska je namreč prišla do Dravograda in blokirala vse dostope do mejnega prehoda. Zbrali so hrano in šli čez avstrijski prehod do slovenskih policistov. Videl je srčnost ljudi, policajev, ki so branili prehod. Ob trideseti obletnici so slovenske oblasti počastile takratno ravnanje koroških Slovencev (Bernard Sadovnik, izjava avtorju prispevka 8. 11. 2021).

V spominih nekdanjih študentov, ki danes živijo in delajo na avstrijskem Koroškem in so ob trideseti obletnici osamosvojitve Slovenije razmišljali o njenem sedanjem pomenu, prevladujejo ugotovitve, kot so npr. »Upam, da bodo naslednja praznovanja prežeta z energijo iz leta 1991« ali »Slovenija je pridobila na ugledu« ali »Imeli smo občutek, da smo vsi na isti strani«. Po drugi strani so bili nekdanji in sedanja vodilni člani slovenskih organizacij v Celovcu precej bolj kritični do razvoja odnosa Slovenije do manjšinskih narodnih skupnostih v zadnjih treh desetletjih (Spomini 2021: 2–3).

Zaključek

Koroški Slovenci so se izkazali kot del vseslovenskega kulturnega prostora, saj so spremljali dogajanje v Sloveniji in se z dogajanjem, ki so bila del demokratizacije in osamosvajanja Slovenije ter utrjevala slovensko narodno samozavest, poistovetili ter v njih sodelovali že od leta 1988 (npr. vojaški sodni proces proti četverici, pozdravili so ustavne spremembe v Sloveniji septembra 1989). To so delali z raznimi protestnimi izjavami, solidarnostnimi branji, zborovanji, itd. V drugi polovici decembra 1990 so predstavniki osrednjih organizacij koroških Slovencev sodelovali pri ugotavljanju in razglasitvi rezultatov plebiscita o slovenski državni suverenosti. Vse od tedaj so si predvsem na Dunaju, a tudi drugod v evropskih krogih prizadevali za priznanje te suverenosti in državne samostojnosti.

Razmerij med narodom in državama ob slovenski osamosvojitvi pa ne razumemo popolnoma, če ne poznamo njunega »težavnega« sobivanja skozi 20. stoletje, ki je v tej regiji pustilo močne sledi v podobi številnih stereotipov, namišljenih in dejanskih krivic, travm, ki se rešujejo po letu 1991 le počasi, v marsikdaj neprijetnem in nezaželenem dialogu med nekdanjimi nasprotniki. Sobivanje med narodom po drugi strani prinaša številne gospodarske vezi, ekonomske prednosti ter sorodstvene in prijateljske vezi.

Posebej pomembna je vloga Karla Smolleja, koroškega Slovenca, manjšinskega politika ter med letoma 1986 in 1990 zveznega poslanca v dunajskem parlamentu iz vrst Zelene alternative, ki je od oktobra 1990 dalje vodil Urad Republike Slovenije na Dunaju. Ta Urad je bil nekakšno »okno v svet« in je imel ključno vlogo pri seznanjanju mednarodne javnosti s slovenskimi osamosvojitvenimi načrti in slovensko politiko.

Pomembna je bila še pomoč koroških rojakov v vojnih dneh konec junija in začetek julija 1991, ko so potekali spopadi v Sloveniji. Tukaj sledimo raznim protestnim in solidarnostnim izjavam, resolucijam in zborovanjem v Celovcu ter zbiranju denarnih sredstev. Koroški Slovenci in manjšinske organizacije so poskrbeli za nastanitev več sto prebivalcev iz Slovenije na Koroškem. V naslednjih mesecih so potekale dejavnosti za odpravo posledic vojne v Sloveniji, za humanitarno pomoč beguncem iz drugih delov nekdanje Jugoslavije ter predvsem za mednarodno priznanje RS. Za slednje se je sredi januarja 1992 koroškim Slovencem takratni minister za Slovence po svetu in narodnosti Janez Dular izrecno zahvalil v javnem pismu (objavljeno v Stergar 2005: 56).